

**Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет» (Україна)
Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана (Німеччина)**

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ НА КОРДОНАХ ЄВРОПИ:
ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ**
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Ужгород – 2019

УДК 327 (4+477) (1-04) (063)

ББК Ф4 (4), ОлО

Т 52

Толерантність на кордонах Європи: вимір для України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ; [Упоряд.: І. Вегеш, М. Колодій; Відп. за вип.: М. Вегеш] : Ужгород, ФОП Наумченко Н.В., 2019. – 144 с.

У виданні подано матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України», що представляють результати обміну досвідом між Німеччиною та Україною щодо впровадження в освітню сферу інноваційних проектів, спрямованих на формування політичної, етнічної і конфесійної толерантності, навичок успішної міжкультурної комунікації та попередження конфліктів.

Тематика доповідей об'єднана у чотири розділи і розкриває питання теоретичних підходів до вивчення толерантності, особливостей міждисциплінарних досліджень феномену толерантності, специфіки міжкультурного, міжрелігійного, міжетнічного діалогів та практик проектування простору толерантності в Україні.

Видання здійснено у межах проекту «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України», у співпраці з Мюнхенським університетом Людвіга Максиміліана (LMU), за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. Керівник проекту – проф. Маркус Фогт.

Упорядники:

Ігор Вегеш та Маріанна Колодій

Відповідальний за випуск:

Микола Вегеш

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Протокол № 4, від 21 березня 2019 року).*

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна)
© Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана (Німеччина)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Вегеш М. Значення толерантності у сучасному світі та виклики для України	8
---	---

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Фогт М. Толерантність як ключ до формування миру в суспільстві	9
Кюпперс А. Толерантність як необхідна умова демократії	18
Вегеш І. Еволюція концепту толерантності у світовій науковій думці	21
Лепський М. Миротворення vs конфліктологія конфігурація світогляду толерантності	24
Петренко-Лисак А. Простір транзитивної толерантності	27
Губань Р. Декларація принципів толерантності і проблеми її імплементації	30
Додонов Р. Толерантність як чинник подолання схизмогенетичних тенденцій в Україні	34
Кальцева С., Мірошниченко Г. Толерантність як принцип функціонування політичних традицій	38

РОЗДІЛ 2. ПРОЕКТУВАННЯ ПРОСТОРУ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ПРАКТИКИ ВЗАЄМОДІЇ

Марутян Р. Межі толерантності у дискурсі війни	41
Архипов В. Толерантність як фактор стримування та протидії в умовах гібридної війни.....	45
Шаферс Л. Роль ЗМІ в толерантному суспільстві	49
Чупрій Л. Гібридна інформація як бар'єр толерантності	53
Сорока Ю. Толерантність та мова ворожнечі	58
Суська О. Міжкультурна взаємодія в інформаційному просторі у вимірах толерантності.....	60
Васютинський В. Толерантність у контексті порозуміння українців щодо Донбасу	64
Антонюк Л. Особливості вивчення толерантності внутрішньо переміщених осіб	68
Мотузенко Б. Специфіка експертних досліджень у вивченні толерантності	71
Martinkovič M. State and political aspects of education in the context of the creation of civil society	74
Остапець Ю. Вибори як чинник толерантності/інтолерантності у перехідних суспільствах (на прикладі електоральних процесів в Україні) ...	77

РОЗДІЛ 3. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО, МІЖЕТНІЧНОГО ТА МІЖРЕЛІГІЙНОГО ДІАЛОГІВ

Justenhoven H.-G. The Autonomy of the Individual and the Struggle in Ukraine	85
---	----

Настояща К. Ціннісні дискурси сучасної України: між традицією і глобалізацією	91
Мартинюк Е., Никитченко О. Толерантність як конвергентний процес сучасного релігійного життя: український контекст	95
Хрипко С. Толерантність як стрижень духовно-релігійних виявів української ментальності	99
Шепетяк О. Другий Ватиканський Собор як виразник доктрини толерантності Католицької Церкви	103
Буркало В. Світоглядна установка на мир як основа толерантності	106
Майор О. ФРН: новий вимір толерантності	112
Шафраньош О. Досвід та практика толерантності в контркультурі у США в 50-70-х роках ХХ століття	115
Зан М. Досвід впровадження інтегрованої сертифікатної програми «Ромські студії в УжНУ»	118

РОЗДІЛ 4. МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Максименко С., Карамушка Л., Терещенко К. Толерантність педагогічних працівників: зв'язок з типами та силою організаційної культури закладів освіти	123
Терещенко К. Організаційно-професійні чинники розвитку толерантності педагогічних працівників	126
Жовтянська В. Вплив соціальних норм на толерантність особистості	129
Колодій М. Методи та методики дослідження толерантності	134
Ткалич М. Психологічні методи формування толерантності у гендерній взаємодії	137
Діденко М. Методи та прийоми розвитку толерантності фахівців психологічної та соціальної сфери до представників ЛГБТ-спільноти	140

11. Хрипко С. Духовно-релігійні вияви української ментальності [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.11; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2003. 189 с.
12. Яценко Г., Хрипко С. Комунікативна складова аксіології освіти як духовний феномен і праксеологічний інструмент подолання посттравматичного стресу в умовах війни // Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни – Міжнародне науково-практичне видання/ за ред.: І.Манюха, Г.Собчук. – Том II – Варшава – Київ Пан-Гнозис, 2018. -634с.

Олег Шепетяк,
доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

ДРУГИЙ ВАТИКАНСЬКИЙ СОБОР ЯК ВИРАЗНИК ДОКТРИНИ ТОЛЕРАНТНОСТІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У XX столітті відбулась одна з найважливіших подій в історії сучасної Католицької Церкви – Другий Ватиканський Собор, який тривав у 1962-1965 роках. Собор був скликаний і відкритий Папою Іваном XXIII (1958-1963), а після його смерті роботою Собору керував Папа Павло VI (1963-1978). Собор не прийняв жодної нової догми і не поборював ніякої єресі. Натомість поставив собі за ціль новим поглядом подивитися на міжцерковні і міжконфесійні відносини. Собор став кульмінаційною точкою розвитку доктрини толерантності Католицької Церкви. Наслідком Собору стали серйозні реформи в житті Церкви. Собор ухвалив шістнадцять документів. Першим документом Собору є Конституція про Священну Літургію «*Sacrosanctum Concilium*» (Святий Собор). Цим документом Собор реформував літургію римського обряду. Головним новаторством цієї конституції є наближення літургії до народу. Собор дозволив служити літургію національними мовами, хоч нормативною мовою римської меси залишається латинська. На практиці служіння меси латиною після Собору стало рідкістю, а в більшості католицьких храмах використовуються місцеві мови. Змінилася архітектура храмів: досі в римо-католицьких храмах головні престולי стояли біля абсиди, так що священник міг стояти тільки задом до людей; тепер у храмах встановлюють престולי так, щоби священник міг під час меси стояти лицем до людей. Досі Тілом і Кров'ю Христовими причащалися тільки священники, а мирян причащали тільки Тілом Христовим. Собор дозволив під час урочистих святкувань причащати мирян двома видами. На практиці причастя мирян двома видами стало загальноприйнятим. Були змінені ризи духовенства на більш прості і скромні. Якщо досі миряни були здебільшого пасивними спостерігачами літургії, то тепер їм передана значна частина служіння. Окрім цього змін зазнали літургійні молитви, церковний календар, піснеспіви тощо. Богослужіння наповнилось біблійними читаннями. Незважаючи на те, що ця конституція стосується передовсім літургії римського обряду, введені в ній зміни торкнулися літургій усіх обрядів Католицької Церкви, які були змінені за нормами цієї конституції. В Українській Греко-Католицькій Церкві офіційною мовою літургії є старослов'янська, але після Собору українські греко-католики повсюдно почали використовувати для літургії українську мову та мови діаспори.

В кінці ХХ столітті богослужіння українською мовою переклали й деякі українські Православні Церкви.

Другим документом Собору є Догматична конституція про Церкву «*Lumen Gentium*» (Світло народів), яка складається з 69 статей і розділена на вісім розділів. Особливістю цього документу є нове визначення природи Церкви. Вихідним твердженням еклезіології є: *Extra ecclesiam nulla salus* (поза Церквою немає спасіння). Однак відкритим залишається питання: що саме потрібно вважати Церквою? Досі католики стверджували, що поняття Церква Христова і Католицька Церква тотожні, а тому поза Католицькою Церквою немає спасіння. Отці Собору визначили, що поняття «Церква Христова» ширше, ніж поняття «Католицька Церква». Христос дарує спасіння й через інші Церкви, які зберігають ту саму віру, що й католики. Для співвідношення між цими поняттями Собор відмовився від зв'язки «*est*» (є), а використав висловлювання «*subsistit in*» (здійснюється в). Пізніші роз'яснення рішень Собору розкрили зміст цього твердження так: Церква Христова як інституція спасіння в повноті перебуває в Католицькій Церкві, однак вона присутня і в інших Церквах та церковних спільнотах в тій мірі, в якій у них присутнє істинне віровчення, дане Христом у Святому Письмі та Переданні Церкви.

Третім документом Собору є Пастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et Spes*» (Радість і надія), яка складається з 93 статей і має складну структуру. Цей документ є реакцією Церкви на нові соціальні обставини, в яких вона опинилася. Християнин ХХ століття зіткнувся з новою дійсністю, яку не бачив у минулому. ХХ століття стало часом стрімкого розвитку науки і техніки, демократії і всесторонніх свобод, але воно принесло й низку проблем, які нищили основи християнської цивілізації. Собор цим документом висловив позицію Церкви щодо змін соціального життя. В документі підкреслюється цінність і важливість цивілізаційних здобутків, але й застерігається перед небезпеками. Учасники Собору визначили пріоритетними завданнями християн підтримку гідності сім'ї і шлюбу, сприяння культурному розвитку, активність в економічно-суспільній сфері, участь християн в політиці, підтримка миру і розвиток міжнародного співтовариства. Четвертим документом Собору є Догматична конституція про Божественне Одкровення «*Dei Verbum*» (Слово Боже). Конституція складається з 26 статей та розділена на шість розділів. Цим документом Собор актуалізував роль Біблії і Передання у Церкві. Окреслив відношення Священного Писання і Передання, показав рівноцінність Старого і Нового Завітів.

Наступні дев'ять документів Собору мають статус декретів. П'ятим документом Собору є Декрет про місіонерську діяльність Церкви «*Ad gentes*» (До народів). Він складається з 41 статті, розділених на шість розділів. В документі наголошується, що проповідь Євангелія є головним завданням Церкви, через яке вона наслідує Христа і апостолів. В документі викладені принципи католицького місіонерства, зокрема підкреслюється, що місіонери зобов'язані поважати культури народів, яким проповідують. Місіонери закликаються співпрацювати як із християнськими, так і з нехристиянськими організаціями, задля покращення умов життя людей, серед яких проводяться місії. Декрет приписує обов'язковість

катехуменату для людей, які навертаються до християнства, робить особливий наголос на катехитичному служінні та на необхідності релігійного навчання. Шостим документом Собору є Декрет про Східні Католицькі Церкви «*Orientalium Ecclesiarum*» (Східні Церкви). Документ складається з 30 статей, об'єднаних у вісім розділів. Документ визначає цінність богословських та літургійних традицій Східних Церков, закликає їх плекати та розвивати. Також в документі окреслюються межі самоуправності Східних Церков, визначаються відносини синодів і глав Східних Церков з Апостольською Столицею. Важливий наголос зроблено на необхідності розвивати добрі відносини між Східними Католицькими Церквами та Церквами, які не перебувають у єдності з Католицькою Церквою.

Сьомий документ Собору – це Декрет про пастирське служіння єпископів у Церкві «*Christus Dominus*» (Христос Господь). Він складається з 44 статей, об'єднаних у три розділи, кожен з яких має декілька підрозділів. Декрет визначає права і обов'язки єпископів, їхню роль у Церкві, відношення правлячих єпархіальних єпископів, єпископів-помічників, митрополитів та інших. Також декрет встановив єпископські конференції, визначає їхні права і обов'язки. Так само Собор окреслив роль священників. Це було зроблено у восьмому документі Собору – Декрет про служіння і життя пресвітерів «*Presbyterorum Ordinis*» (Священничий чин). Цей декрет складається з 22 статей і містить три глави. Документ визначає обов'язки священників. Особливий наголос робиться на служінні літургії та молитвах добового кола.

Дев'ятий документ Собору – Декрет про єкуменізм «*Unitatis Redintegratio*» (Відновлення єдності) – складається з 24 статей, об'єднаних у три розділи. Документ визначає принципи єкуменізму в Католицькій Церкві. Досягнення єдності визначається головним завданням Церкви, підкреслюючи особливості діалогу зі Східними Церквами та із західними протестантськими спільнотами. Десятий документ Собору – Декрет про оновлення чернечого життя у сучасних умовах «*Perfectae Caritatis*» (Досконала любов) – присвячений чернецтву. Документ складається з 25 статей. В документі проведений аналіз євангельських рад чистоти, убогості і послуху, які є основою чернецтва та викладені поради їхнього втілення. Одинадцятий документ Собору – Декрет про підготовку до священства «*Optatum totius*» (Ясно усвідомлюючи) – присвячений підготовці духовенства. Окрім вступу і висновку, документ містить 22 статті, об'єднані у сім розділів. Цим декретом Собор провів реформу закладів формації і навчання духовенства з ціллю приведення їх у відповідність до вимог часу. Собор реформував устрій духовних семінарій, переглянув перелік предметів, які повинні вивчати семінаристи. Особливий наголос Собор зробив на тому, що підготовка духовенства не може бути універсальною, а повинна відображати особливості культур тих народів, серед яких вони згодом працюватимуть. Дванадцятий документ Собору – Декрет про засоби масової комунікації «*Inter Mirifica*» (З числа незвичайних) – присвячений присутності Церкви в засобах масової інформації. Декрет визначає, що Церква повинна використовувати сучасні ЗМІ для проповіді Євангелія і високих моральних цінностей. Тринадцятий документ Собору – Декрет про апостольство мирян «*Apostolicam Actuositatem*» (Апостольська діяльність). Документ складається з 33 статей, об'єднаних у шість

розділів. Документ був революційним, оскільки досі миряни відігравали у проповідництві, апостольському служінні, дияконаті незначну роль, а після Собору миряни отримали виключну роль у всіх сегментах життя Церкви.

Три наступні документи Собору мають статус декларацій. Чотирнадцятий документ – це Декларація про релігійну свободу «*Dignitatis Humanae*» (Гідність людської особи). Він складається з 15 статей. Документ визначає свободу совісті базовим принципом християнства. Проповідь повинна закликати людей до прийняття Христового Євангелія, але в жодному разі не змушувати. Справжнє навернення можливе тільки в умовах свободи, тому Церква і державні уряди повинні дбати про свободу всіх людей у релігійній царині. П'ятнадцятий документ Собору – це Декларація про християнське виховання «*Gravissimum Educationis*» (Найважливіше у вихованні). Документ складається з 12 статей. В декларації підкреслене значення виховання в особистісному становленні людини, вказано на виключну роль батьків, школи і Церкви у вихованні, а також наголос зроблено на цінностях, які повинні лежати в основі виховання. Шістнадцятий і останній документ Собору – це Декларація про ставлення Церкви до нехристиянських релігій «*Nostra Aetate*» (Наш час). Документ складається з п'яти статей. В декларації наголошується, що відносини між релігіями світу повинні ґрунтуватися на взаємній любові і повазі. Католицька Церква з особливою пошаною ставиться в інших релігіях до всього, що є добрим. Собор закликав забути всі негаразди, які виникали між релігіями в минулому і почати конструктивний діалог заради спільного блага людства. Особливо Собор засуджує нетерпимість і дискримінацію за релігійною ознакою.

1. Congar Y. Le concile de Vatican II. Son Église, peuple de Dieu et corps du Christ. – P.: Beauchesne, 1984.
2. Congar Y. Le deuxième concile du Vatican (1959-1965). – Rome: École française de Rome, 1989.
3. Pesch O.H. Das Zweite Vatikanische Konzil – Vorgeschichte, Verlauf, Ergebnisse, Nachgeschichte. – Würzburg: Echter Verlag, 1993.
4. Philips G. L'Église et son mystère au IIe concile du Vatican: histoire, texte et commentaire de la Constitution Lumen Gentium. – Paris: Desclée et Cie, 1967.
5. Ratzinger J. Die erste Sitzungsperiode des Zweiten Vatikanischen Konzils. Ein Rückblick. – Köln: J.P. Bachem Verlag, 1963.
6. Servigny G. La Théologie de l'Eucharistie dans le concile Vatican II. – Paris: Editions Téqui, 2000.
7. Vezin J.-M., Villemin L. Les sept défis de Vatican II. – Paris: Desclée de Brouwer, 2012.
8. Villemin L. Des théologiens lisent le concile Vatican II: Pour qui? Pour quoi? – Paris: Bayard, 2012.
9. Wassilowsky G. Zweites Vatikanum – vergessene Anstöße, gegenwärtige Fortschreibungen. – Freiburg im Breisgau: Herder, 2004.
10. Wenzel K. Kleine Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils. – Freiburg, Wien: Herder Verlag, 2005.

Валентин Буркало,
кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна)

СВІТОГЛЯДНА УСТАНОВКА НА МИР ЯК ОСНОВА ТОЛЕРАНТНОСТІ

Глобалізація та Інтернет – зовнішня форма внутрішнього єднання людства. Зовнішня інтенсифікація контактів культур, рас, етносів, субкультур водночас і